

Кримінальне право

УДК 343:364.63]:37

Омельчук Василь Андрійович

доктор юридичних наук, професор

Київський кооперативний інститут бізнесу і права

Омельчук Василий Андреевич

доктор юридических наук, профессор

Киевский кооперативный институт бизнеса и права

Omelychuk Vasyl

Doctor of Law, Professor

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

Марцинюк Таїсія Василівна

студентка магістратури

Київського кооперативного інституту бізнесу і права

Марцинюк Таисия Васильевна

студентка магистратуры

Киевского кооперативного института бизнеса и права

Martsyniuk Taisiya

Student of the Faculty of Law

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У КОНТЕКСТІ
ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ (ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ
БУЛІНГУ)**

**ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В
КОНТЕКСТЕ ЗАЩИТЫ ИНТЕРЕСОВ РЕБЕНКА (ПРАВОВЫЕ
АСПЕКТЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ БУЛЛИНГУ)**

ENSURING NATIONAL SECURITY IN CONTEXT OF PROTECTION OF THE INTERESTS OF THE CHILD (LEGAL ASPECTS OF COMBATING BULLYING)

Анотація. У статті розглянуто такий специфічний вид насилля по відношенню до дитини як булінг. Розкрито поняття булінгу (цькування) як вкрай негативно-соціального прояву насилля, яке вчиняється відносно дитини як найбільш вразливої категорії суспільства. Проаналізовано статистичні показники поширення цього явища зокрема в Україні. Подано основні складові характеристики та види булінгу з урахуванням досліджень іноземних науковців. Наголошено на важливості реалізації заходів забезпечення безпеки стосовно дитини як основної функції державного управління. Досліджено національну нормативно-правову основу створену для забезпечення механізмів захисту жертв булінгу та системи покарань для учасників вчинення цькування. Проаналізовано існуючу в Україні судову практику щодо визначення покарання за вчинення цькування. Визначено прогалини в законодавстві потребують усунення для забезпечення захисту дитини, яка постраждала від такого виду насильства. Розглянуто механізми протидії булінгу в контексті міжнародного досвіду. Акцентовано увагу на необхідності розробки дієвих профілактичних засобів для попередження проявів цькування з урахування реалізації антибулінгових програм апробованих в країнах міжнародного співтовариства. Наголошено на важливості взаємодії всіх суспільних інституції для зниження рівня агресії яка вчиняється в дитячому середовищі і несе негативні наслідки для розвитку майбутніх поколінь.

Ключові слова: булінг, цькування, насилля, агресія, права дитини, відповідальність, профілактика.

Аннотация. В статье рассмотрен такой специфический вид насилия в отношении ребенка как буллинг. Раскрыто понятие буллинга

(травли) как крайне негативно-социального проявления насилия, которое совершается в отношении ребенка как наиболее уязвимой категории общества. Проанализированы статистические показатели распространения этого явления в том числе в Украине. Представлены основные составляющие характеристики и виды буллинга на основе исследований иностранных ученых. Подчеркнута важность реализации мер обеспечения безопасности в отношении ребенка как основной функции государственного управления. Исследована национальная нормативно-правовая база созданная для обеспечения механизмов защиты жертв буллинг и системы наказаний для участников совершения травли. Проанализирована существующая в Украине судебная практика по определению наказания за совершение травли. Определены пробелы в законодательстве требующие устранения для обеспечения защиты ребенка, пострадавшего от такого вида насилия. Рассмотрены механизмы противодействия буллингу в контексте международного опыта. Акцентировано внимание на необходимости разработки действенных профилактических средств для предупреждения проявлений травли с учетом реализации антибуллинговых программ апробированных в странах международного сообщества. Подчеркнута важность взаимодействия всех общественных институтов для снижения уровня агрессии которая совершается в детской среде и несет негативные последствия для развития будущих поколений.

Ключевые слова: буллинг, травля, насилие, агрессия, права ребенка, ответственность, профилактика.

Summary. The article discusses such a specific type of violence against a child as bullying. The concept of bullying (bullying) as an extremely negative social manifestation of violence that is committed against a child as the most vulnerable category of society is revealed. Analyzed the statistical indicators of

the spread of this phenomenon, including in Ukraine. The main components of the characteristics and types of bullying based on the research of foreign scientists are presented. The importance of the implementation of safety measures in relation to the child as the main function of state administration was emphasized. The national regulatory framework created to provide mechanisms for the protection of victims of bullying and a system of punishments for the participants in the commission of bullying was investigated. Analyzed the existing in Ukraine judicial practice to determine the punishment for bullying. Gaps in legislation have been identified that need to be addressed to ensure the protection of a child who has suffered from this type of violence. The mechanisms of counteracting bullying in the context of international experience are considered. Attention is focused on the need to develop effective prophylactic means to prevent bullying, taking into account the implementation of anti-bulging programs tested in the countries of international alcohol production. The importance of the interaction of all social institutions to reduce the level of aggression that occurs in a child's environment and has negative consequences for the development of future generations is emphasized.

Key words: *bullying, harassment, violence, aggression, children's rights, responsibility, prevention.*

Постановка проблеми. В українській державі ст.3 Конституції України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю. А за частиною 2 ст. 52 Основного Закону України будь яке насильство над дитиною переслідується за законом [1].

У цьому зв'язку важливо наголосити, що за нормами ратифікованої Україною Конвенції про права дитини, дитина як людська істота до досягнення 18-річного віку, має право на забезпечення її державою за

національним законодавством для такого рівня захисту, який необхідний для її благополуччя, вживаючи для цього всіх необхідних заходів [2].

Тоді цілком доречним буде звернути увагу, що за ст. 1 Закону «Про національну безпеку України» сферою національних інтересів України є життєво важливі інтереси людини, тобто і дитини. Тому забезпечення національної безпеки має передбачати спрямованість і захист її інтересів.

В широкому спектрі можливих досліджень цього напрямку звернемо увагу на таку специфічну і актуальну на сьогодні проблему захисту інтересів дитини як протидію булінгу. Найбільш характерною вона є для закладів шкільної освіти. Тому важливим є усвідомлення, що саме школа як основна платформа для спілкування стає першим спусковим гачком для прояву булінгу (цькувань). Це соціально-негативне явище немає територіальних кордонів і не залежить від матеріального статусу суб'єкта та об'єкта цькувань. Його проявами можуть бути фізичні, моральні знущання, які проявляються відкрито, або за допомогою комп'ютерних мереж. Стрімкий розвиток інформаційних технологій сприяє проявам специфічного виду булінгу-кібербулінг який поширюється надто швидко і запобігти його проявам дуже важко. Відповідно до звіту Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) від 04 вересня 2019 року «В Україні 29% опитаних підлітків були жертвами онлайн-булінгу, а 16% були змушені пропускати через це шкільні заняття»[3]. Якщо говорити про проблему булінгу в контексті України, то за даними ЮНІСЕФ 67% дітей в Україні у віці від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу (цькування) протягом останніх трьох місяців. 24% дітей стали жертвами булінгу, і 48% з них нікому не розповідали про ці випадки[4].

Тобто масштаби булінгу в Україні досить великі і ця тенденція запрограмована на збільшення. Але ця проблема має місце не лише в Україні, вона в тій чи іншій формі проявляється в кожній країні сучасного цивілізованого світу. Єдина відмінність полягає у тому, що міжнародне

співтовариство давно визнало цю проблему і взялося за її вирішення, а ми перебуваємо лише на початку цього нелегкого шляху.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед когорти вітчизняних науковців які досліджували питання булінгу в Україні варто відмітити роботи О.Барліт, А.Барліт О.Л.Глазман, А.Король, Л.Лушпай, О.Іваній, Н.Леско, І.Лубенець та ін. Здебільшого основою для аналізу іноземного анатибулінгового досвіду є розробки та дослідження таких науковців як Д.Ольвеус, Х.Лейман, А.Пікас, Е.Роланд та ін. Саме норвежським психологом Д. Ольвеусом, було зроблено розподіл на прямий і непрямий булінг, а також визначено, що прямі знущання часто бувають у форми явного фізичного контакту, в якому на жертву відкрито напали, а непрямі знущання – форми соціальної ізоляції та навмисного виключення з діяльності [5]. Досить ґрунтовним дослідженням в сфері вивчення проявів, типів та причин булінгу в колективі є праці шведського вченого Х. Леймана який ввів в обіг поняття моббінгу – як особливої поведінки «психологічного терору», що включає «систематичне, вороже відношення одного чи декількох людей спрямоване як правило проти іншої людини».

З точки зору правового регулювання булінгу варто відзначити факт прийняття Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих органів України щодо протидії булінгу» від 18 грудня 2018 року. Завдяки прийняттю цього закону на законодавчому рівні було закріплено поняття булінгу та запроваджено адміністративну відповідальність за вчинення подібного діяння. Закон став першим кроком з боку держави у питаннях визнання негативних наслідків булінгу та прагнення попередити і протистояти його проявам.

Метою статті є дослідження поняття булінгу, аналіз нормативно-правової основи національного та міжнародного рівнів у питаннях запобігання та боротьби з проявами цькування.

Виклад основного матеріалу. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. зазначає, що жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність. Відповідно до ст.10 Закону України «Про охорону дитинства» кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності[6]. Та нажаль, закріплення певного права в юридичній площині не завжди гарантує його реалізацію в реальному житті. Так одним з яскравих проявів певних форм насильства та приниження гідності дитини є булінг. Це соціально-негативне явище деформує уявлення дитини про нормальне спілкування з однолітками, викладачами, а подекуди й з батьками.

Сам термін булінг ("bullying", від англ. "bully" — хуліган, забіяка, задирака, грубіян, насильник) визначається як утиск, дискримінація, цькування і означає тривалий процес свідомого жорстокого ставлення (фізичного, психологічного тощо) з боку дитини або групи по відношенню до іншої дитини або інших дітей [7]. У з'ясуванні суті булінгу варто погодитись з думкою Л. Лушпай, яка в статті «Шкільний булінг як різновид суспільної агресії» відстоює думку, що булінг є сукупністю соціальних, психологічних і педагогічних проблем, які охоплюють процес тривалого фізичного чи психологічного насилля з боку індивіда або групи стосовно індивіда, що не може захистити себе в певній ситуації [8].

Іноземні дослідники також пропонують багато визначень та характеристик булінгу. На думку Д.Ольвеуса булінгом є негативні та умисні дії, які повторюються неодноразово з боку одного або декількох учнів з метою заподіяння шкоди іншим або задля створення дискомфорту [9]. Проте не всяке цькування чи тиск на дитину можна розцінювати як булінг. Науковець виділяє три характерні ознаки для кваліфікації дій які можуть називатися булінгом. Так першою ознакою булінгу є агресивність

та навмисність. Тобто в діях однієї дитини по відношенню до іншої мають місце прояви агресії, яку суб'єкт свідомо спрямовує на об'єкт (іншу дитину) цькування та робить це навмисно. Другою характерною ознакою булінгу є систематичність або повторюваність. Тобто у випадку коли між дітьми одноразово відбувся конфлікт і в подальшому ситуація не повторювалася з тими ж суб'єктами це не є булінгом. Третьою характерною ознакою є дисбаланс сил між агресором та жертвою. В ситуації булінгу як правило жертва завжди фізично або морально слабша від агресора, а той в свою чергу це розуміючи вдається до систематичного цькування та приниження.

Ці характерні риси булінгу було закріплено в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18.12.2019 р., де зазначено, що типовими ознаками булінгу (цькування) є: систематичність (повторюваність) діяння; наявність сторін - кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності); дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

Аналіз існуючих досліджень дає можливість окреслити булінг як системні, навмисні, агресивні, фізичні, психологічні цькування, що застосовуються однією або групою дітей по відношенню до іншої дитини для приниження її гідності. Такі дії мають катастрофічні та незворотні наслідки для психіки дитини і формують в ній впевненість беззахисності та безнадії. Дитина-жертва звикається з думкою, що тиск з боку інших дітей є нормою і мало коли розповідає про своє становище, що ускладнює можливість надання їй кваліфікованої допомоги та застосування адекватного покарання до порушника. Особливою підступністю володіють прояви булінгу через мережу Інтернет так званий кібербулінг. Кібербулінг

– це агресивна поведінка певної особи, найчастіше підлітка, яка здійснюється проти конкретної дитини (жертви) засобами електронної комунікації (Інтернет, мобільні телефони, соціальні мережі) – зазначає М. Фадєєва [10, с. 24]. За повідомленням представників ЮНІСЕФ в Україні, 90% українських користувачів всесвітньої мережі віком від 15 до 24 років постають перед загрозами онлайн-насильства, булінгу та домагань. «В Україні 93,1% дівчат віком від 15 до 24 років користуються Інтернетом (для порівняння – серед хлопців цього віку частка Інтернет-користувачів нижча: 87,3%). На глобальному рівні Інтернет-користувачами є 70,6% молодих людей віком від 15 до 24 років», - йдеться у повідомленні [11]. Представники ЮНІСЕФ та громадських організації наголошують про небезпеку та масштабність саме такого виду булінгу і закликають до розробки та реалізації ефективних засобів боротьби з його проявами.

Ще донедавна в українському законодавстві взагалі було відсутнє юридичне визначення поняття булінгу та механізмів боротьби з ним. Вагомим кроком у довготривалому процесі боротьби та мінімізації цькувань серед дітей стало прийняття Верховною Радою України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)” від 18.12.2018 року, який набув чинності 19.01.2019 року [12]. Норми цього закону внесли зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення [13] та до Закону України "Про освіту" від 2017 р. [14] з огляду на те, що суб'єктами та об'єктами булінгу здебільшого є учасники освітнього процесу. Так, законом було визначено, що булінг (цькування) — це діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються щодо малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою щодо інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному

здоров'ю потерпілого(ст.173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення, ст.1 Закону України «Про освіту»). За загальними правилами, відповідальність за булінг настає, коли людині виповняється 16 років (ст. 12 КУпАП) і за свої дії вона відповідатиме самостійно, але якщо булінг вчинила дитина віком до 16 років, за її дії будуть відповідати батьки або особи, які їх замінюють. Відповідно до ст. 173-4 КУпАП булінг тягне за собою накладення штрафу різних розмірів, або громадські роботи (частина перша ст. 173-4 КУпАП). Також законом передбачено відповідальність керівника закладу освіти за неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) відносно учасника освітнього процесу.

Законодавче закріплення поняття булінгу як суспільно-негативного правопорушення за вчинення якого передбачено адміністративну відповідальність викликало в науковому та практичному середовищі палкі дискусії. Це закономірно, адже прийняття відповідних правових норм було на часі враховуючи масштабність розповсюдження булінгу. Проте існуючі прогалини в законодавстві не сприяють процесу мінімізації проявів цькувань і потребують усунення. Однозначно позитивним є те, що ми як суспільство нарешті усвідомили наслідки і обсяги цькувань в дитячих колективах та прийшли до закріплення відповідальності за вчинення подібних дій в законодавчому полі. Накладення адміністративної відповідальності на суб'єктів вчинення такого правопорушення мало б слугувати стримуючим фактором для подальших проявів булінгу.

Проте поряд з схвальними відгуками про норми Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)” варто виділити і певні прогалини які істотно впливають на доведення справ до суду та визначення відповідальності винних. Закон містить в собі дві складові: визначення покарання та профілактичні заходи. Якщо проаналізувати судову практику від часу дії

Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)” від 18.12.2018 року, то за цей час станом на 03.12.2019 р., судами розглянуто 310 справ про булінг. Лише у 40% справ було винесено рішення про накладення стягнення. У 30% суд обмежився усним зауваженням. Від загальної кількості 30% справ відправлено на доопрацювання до органів поліції. Досить дискусійним є питання чому при винесенні рішення судом накладаються штраф на одного з батьків, адже це прямо суперечить ст.141 Сімейного Кодексу України про рівність прав та обов'язків батьків щодо дитини[15]. Багато судових справ закінчуються закриттям провадження через відсутність складу злочину, невірно оформлені протоколи про адміністративне правопорушення, відсутність доказів наявності вини особи у вчиненні правопорушення, що ставиться їй у вину. Ці факти вказують на відсутність належної професійної кваліфікації серед працівників правоохоронних органів та шкільних психологів, які б мали постійно моніторити відносини в дитячих колективах. Також прикро є констатувати, що керівники освітніх закладів часто прагнуть замовчувати прояви булінгу у підпорядкованих їм закладах.

Що стосується профілактичної складової, то наразі для України серйозною проблемою є розробка та впровадження ефективних механізмів так званих антибулінгових програм. Одним з прикладів програм з запобігання булінгу міг би бути просвітницький проект Міністерства юстиції «Стоп булінг» в рамках програми «Я маю право!» від 2018 року. Метою цього проекту було проведення інформативних лекцій для школярів різних класів про негативність булінгу та інформування дітей про право на захист від цькувань. Проте в 2020 році цей проект було призупинено, що в подальшому матиме негативні наслідки, оскільки заходи спрямовані на профілактику булінгу мають носити систематичний характер і повинні стати частиною шкільного життя. Також було створено

Національну дитячу «гарячу лінію» для дітей та батьків з питань захисту прав дітей. Проте подібні заходи не користуються попитом серед жертв булінгу. Здебільшого це відбувається через незнання свого права або через страх, що через розкриття інформації дитина ще більше може постраждати від дій кривдника.

Не зайвим буде в плані профілактики булінгу вивчення іноземного досвіду. Європейські країни мають тривалу історію протидії булінгу, а отже володіють низкою методик які показали свою ефективність. Практика більшості країн Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки в сфері запровадження державних антибулінгових програми спрямована на попередження випадків цькування серед учнів, адже негатив завжди легше попередити ніж боротися з його наслідками. Досить поширеними є лекції для батьків, психологічна підтримка для членів родини та дітей які стали жертвами булінгу. Найефективнішою антибулінговою програмою визнано норвезьку загальнонаціональну програму вже нами згаданого Д. Ольвеуса. Секрет її успіху полягає в системному підході до проблеми булінгу та роботі з усіма його учасниками – жертва та агресор, прибічники та пасивні спостерігачі. Ця програма заснована на принципах, які передбачають створення теплого та позитивного шкільного середовища на противагу агресії та насиллю у будь-яких проявах.

Також на практиці країни Європи прийшли до висновку про неефективність застосування такого види покарань, як штрафи, тому майже не застосовують такі заходи до порушників. Основною метою європейських антибулінгових програм є визнання наявності булінгу та пошук ефективних методів попередження цього явища.

Висновки. Отже, на наш погляд проблема протидії булінгу цілком обґрунтовано має сприйматись як така, що заслуговує уваги в сфері захисту інтересів дитини як людини у взаємозв'язку з проблематикою забезпечення національної безпеки держави. Аналізуючи питання булінгу

та його профілактики в Україні варто зазначити позитивні зрушення в цьому напрямку. Прийняття Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)” свідчить про визнання та розуміння всієї глибини та масштабності цих процесів. Проте потребує доопрацювання система профілактичних заходів спрямованих перш за все на попередження проявів булінгу. Для успішної боротьби з проявами булінгу необхідні:

- удосконалення законодавства у сфері захисту прав дитини;
- розробка та впровадження ефективних антибулінгових заходів спрямованих не лише на боротьбу, а на попередження виникнення випадків булінгу;
- належна підготовка професійних кадрів (педагогів, психологів, правоохоронців) дотичних до роботи з дітьми;
- залучення всіх суб'єктів-гарантів дотримання та захисту прав дитини до процесу реалізації антибулінгових програм з подальшим моніторингом їх ефективності;
- використання інформаційних засобів для пропаганди негативності булінгу і його наслідків.

Таким чином боротьба з булінгом це однозначно багатовекторний та тривалий процес. Саме об'єднання сил всіх суб'єктів громадянського суспільства та держави може мати позитивні результати у питаннях мінімізації цькувань серед українських школярів, що очевидно сприятиме вихованню морально здорового покоління.

Література

1. Конституція України –1996 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show>
2. Конвенція про права дитини (ООН, 1989 р.). URL: <https://www.rada.gov.ua>

3. Офіційний веб-портал UNICEF в Україні. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media_31250.html.
4. Офіційний веб-портал UNICEF в Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-online-bullying-unicef-oprytuvannya/30145880.html>.
5. Янішевська К. Д., Тимошенко О. О. Деякі проблеми протидії булінгу в Україні та шляхи їх вирішення // Науковий юридичний журнал: Правові новели. 2018. №4. С. 270-275
6. Закон України «Про охорону дитинства» від 25 травня 2001 р. (зі змінами та доповненнями). URL: <http://www.rada.gov.ua>.
7. Барліт А.Ю. Форми і методи подолання (мінімізації) соціально-педагогічної та психологічної проблеми булінгу в освітньому середовищі / А.Ю. Барліт, О.О. Барліт // Горизонти освіти. 2012. №2. С. 44-46.
8. Лушпай Л. І. Шкільний булінг як різновид суспільної агресії / Л. І. Лушпай // Наук. зап. [Нац. ун-ту «Острозька академія»]. Сер.: Філологічна. 2013. Вип. 33. С. 85–88. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Nznuoaf_2013_33_28.pdf
9. Ольвеус Д. Булінг в школі: стикання з проблемою. Д. Ольвеус. 2001. URL: <http://www.oecdobserver.org>.
10. Фадєєва М.В. Структура психологічної готовності вчителя до надання психологічної допомоги дитині – жертві кібербулінгу / М.В. Фадєєва // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія «Педагогіка і психологія»: зб. статей. Ялта: РВВ КГУ, 2013. Вип. 39. Ч. 1. 316 с.
11. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/society/10435017-yunisef-poperedzhaye-pro-zagrozu-kiberbulingu-dlya-koristuvachiv-internetom-vid-15-do-24-rokiv.ht>

12. Закон України № 2657-VIII від 18 грудня 2018 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19>
13. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 1 груд. 1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. 1996. № 51. Ст. 1122.
14. Закон України № 2145-VIII від 05 вересня 2017 р. «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
15. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III: URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

References

1. Konstituciya Ukrayini – 1996 r. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show>
2. Konvenciya pro prava ditini (OON, 1989 r.). URL: <https://www.rada.gov.ua>
3. Oficijnij veb-portal UNICEF v Ukrayini. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media_31250.html.
4. Oficijnij veb-portal UNICEF v Ukrayini. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-online-bullying-unicef-opytuvannya/30145880.html>.
5. Yanishevskaya K. D., Timoshenko O. O. Deyaki problemi protidiyi bulingu v Ukrayini ta shlyahi yih virishennya // Naukovij yuridichnij zhurnal: Pravovi noveli. 2018. №4. S. 270-275
6. Zakon Ukrayini «Pro ohoronu ditinstva» vid 25 travnya 2001 r. (zi zminami ta dopovnenniyami). URL: <http://www.rada.gov.ua>.
7. Barlit A.Yu. Formi i metodi podolannya (minimizaciyi) socialno-pedagogichnoyi ta psihologichnoyi problemi bulingu v osvitnomu seredovishi / A.Yu. Barlit, O.O. Barlit // Gorizonti osviti. 2012. №2. S. 44-46.

8. Lushpaj L. I. Shkilnij buling yak riznovid suspilnoyi agresiyi / L. I. Lushpaj // Nauk. zap. [Nac. un-tu «Ostrozka akademiya»]. Ser.: Filologichna. 2013. Vip. 33. S. 85–88. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Nznuoaf_2013_33_28.pdf
9. Olveus D. Buling v shkoli: stikannya z problemoyu. D. Olveus. 2001. URL: <http://www.oecdobserver.org>.
10. Fadyeyeva M.V. Struktura psihologichnoyi gotovnosti vchitelya do nadannya psihologichnoyi dopomogi ditini – zhertvi kiberbulingu / M.V. Fadyeyeva // Problemi suchasnoyi pedagogichnoyi osviti. Seriya «Pedagogika i psihologiya»: zb. statej. Yalta: RVV KGU, 2013. Vip. 39. Ch. 1. 316 s.
11. UNIAN. URL: <https://www.unian.ua/society/10435017-yunisef-poperedzhaye-pro-zagrozu-kiberbulingu-dlya-koristuvachiv-internetom-vid-15-do-24-rokiv.ht>
12. Zakon Ukrayini № 2657-VIII vid 18 grudnya 2018 r. «Pro vnesennya zmin do deyakih zakonodavchih aktiv Ukrayini shodo protidiyi bulingu (ckuvannyu)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19>
13. Kodeks Ukrayini pro administrativni pravoporushennya : Zakon Ukrayini vid 1 grud. 1984 r. № 8073-H // Vidomosti Verhovnoyi Radi URSR. 1996. № 51. St. 1122.
14. Zakon Ukrayini № 2145-VIII vid 05 veresnya 2017 r. «Pro osvitu». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
15. Simejnij kodeks Ukrayini : Zakon Ukrayini vid 10.01.2002 № 2947-III: URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>